

dotychczas znanych z cmentarzyska, choć wyobrażony na niej motyw potrójnych „wąsów” pojawił się wielokrotnie.

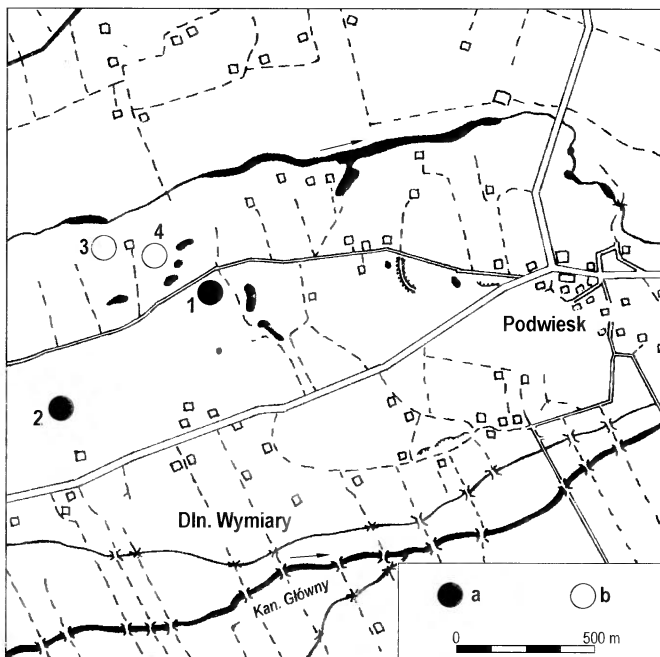
Druciki brązowe, zapewne pozostałości ozdób, m. in. kolczyków, również znane są z kilku grobów cmentarzyska (*Op. cit.*, ryc. 15h–k, p, o).

Groby 66 i 67 znalazły się jeszcze w strefie występowania obiektów wyznaczonej przez poprzednie znaleziska. Natomiast grób 65 jest najdalej na zachód położonym, znanym obiektem cmentarzyska. Znajduje się na obszarze znacznie rozrzedzonego występowania grobów, będącym prawdopodobnie peryferią nekropoli. Ocena maksymalnego zasięgu grobów w tej części stanowiska jest jednak niemożliwa i nadal można spodziewać się przypadkowych odkryć, dokonywanych w trakcie prac ziemnych.

Mirosława Andrzejowska

Zbiór zabytków z młodszego okresu przedrzymskiego z Podwieska stan. 2(?), pow. Chełmno, woj. kujawsko-pomorskie

W zbiorach Muzeum w Grudziądzu znajduje się zespół kilkunastu zabytków brązowych, żelaznych i szklanych z młodszego okresu przedrzymskiego (inw. MG/A/452 – *fragmenty fibul brązowych, żelazn., fragmenty nieokreślonych przedmiotów żel. i brąz., ułamek noża żel.(?), ułamki paciorków szklanych zielonych z jaśniejszymi żyłkami*). Zgodnie z wpisem w Księdze Inwentarzowej przedmioty te zostały znalezione przez M. Tuszyńskiego w trakcie badań powierzchniowych w dniu 22 VIII 1963 r. w Podwiesku, pow. Chełmno, zaś lakoniczny opis miejsca ich pozyskania – *grób jamowy (powierzchnia)* – wskazuje, że stanowią one zespół zwarty. W archiwum Muzeum w Grudziądzu brak obecnie jakiegokolwiek dokumentacji, którą można byłoby łączyć z tym odkryciem, zachowały się natomiast informacje na temat badań wykopaliskowych, jakie M. Tuszyński prowadził od 6 do 27 VIII 1963 r. na cmentarzysku kultury pomorskiej w Podwiesku, stan. 1 i odkrytych wówczas 4 nowych stanowiskach

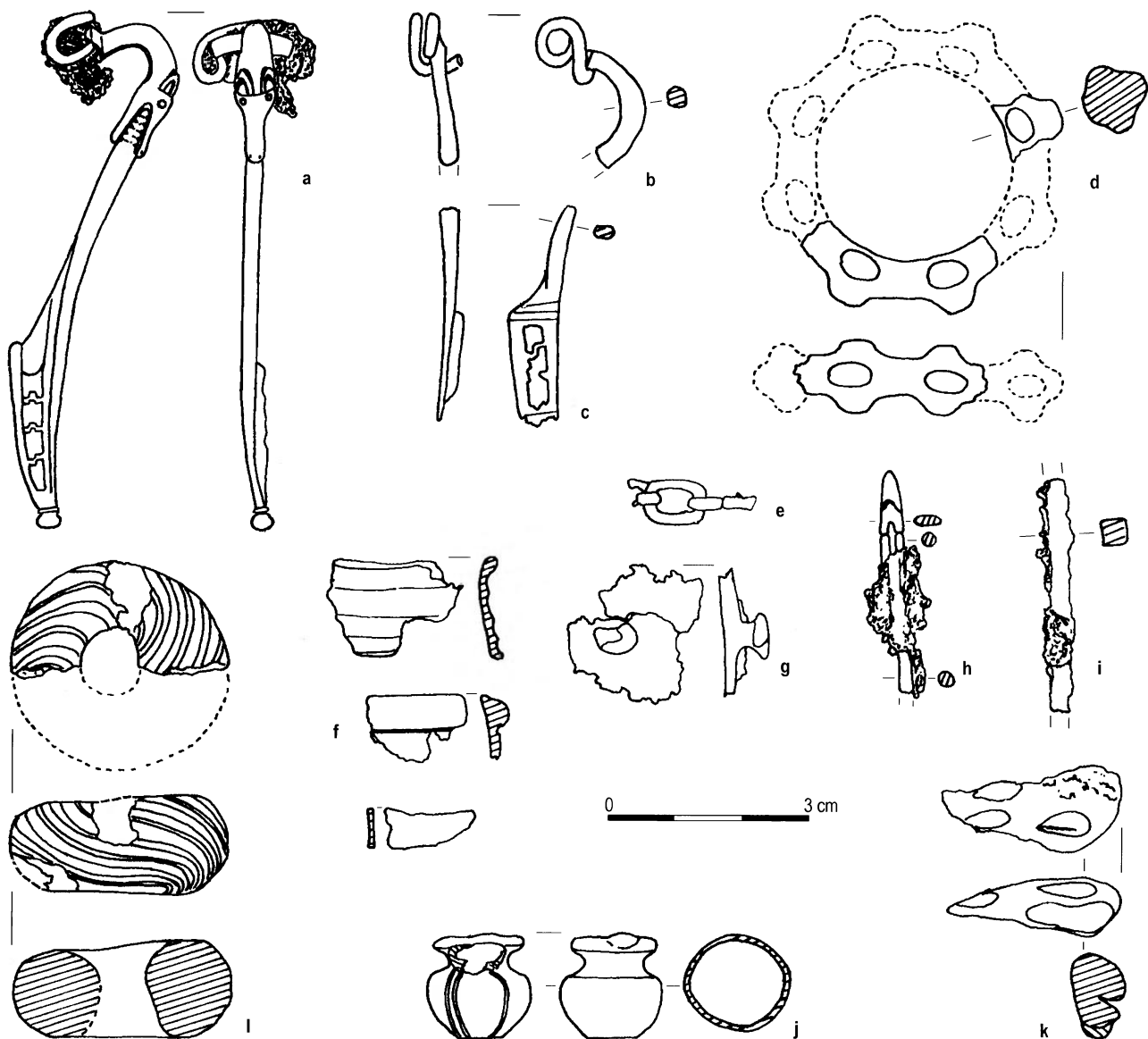

Ryc. 1. Stanowiska z młodszego okresu przedrzymskiego i wczesnego okresu rzymskiego w rejonie Podwieska i Dolnych Wymiarów, woj. kujawsko-pomorskie, wg badań AZP. Cmentarzysko (a); osada (b). 1 – Podwieska stan. 2; 2 – Dolne Wymiary stan. 10 (wg Janikowskiego Podwieska stan. 7); 3 – Dolne Wymiary stan. 1 (wg Janikowskiego Podwieska stan. 8); 4 – Dolne Wymiary stan. 5

archeologicznych w Podwiesku, Dolnych Wymiarach i Kolenku. Jedno z nich miało, zdaniem odkrywcy, *wyraźne cechy cmentarzyska z młodszego okresu lateńskiego* (M. Tuszyński: Z prac archeologicznych Grudziądzkiego Muzeum 1962–1964, „Informator Muzeum w Grudziądzu” V/9-10, 1964, s. 110). Autor notatki nie precyzuje niestety bliżej, w jakiej miejscowości znajduje się to stanowisko, jakie materiały pozyskano w trakcie powierzchniowej penetracji ani też na jakiej podstawie określono jego chronologię. M. Tuszyński podaje, że informacje o tym odkryciu zostały przekazane Wojewódzkiemu Konserwatorowi Zabytków w Bydgoszczy, jednak w trakcie poszukiwań w archiwach Wojewódzkich Oddziałów Służby Ochrony Zabytków w Bydgoszczy i w Toruniu nie udało mi się natrafić na żadne materiały dotyczące tego stanowiska.

Zabytki zainwentaryzowane pod numerem MG/A/452 znalezione zapewne na jednym ze stanowisk z rejonu Podwieska i Dolnych Wymiarów (Ryc. 1), prawdopodobnie na cmentarzysku w Podwiesku, stan. 2 – J. Janikowski, autor późniejszych badań wykopaliskowych podkreśla fakt odkrycia tej nekropoli właśnie przez M. Tuszyńskiego. W sprawozdaniu z 1963 r. informuje on o odkryciu przez Tuszyńskiego 4 nowych stanowisk, z czego jedno jest *prawdopodobnie cmentarzyskiem (groby jamowe) z młodszego okresu lateńskiego (fragm. fibul brązowych i żelaznych, fragm. paciorka z kolorowego szkła z różnobarwnymi żyłkami)* (J. Janikowski: Sprawozdanie z badań ratowniczych w Podwiesku pow. Chełmno, [w:] Sprawozdania z badań archeologicznych prowadzonych na terenie województwa bydgoskiego w r. 1963 przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Bydgoszczy, Konserwatora Zabytków Archeologicznych na wojew. bydgoskie, Bydgoszcz 1963, s. 14–15 – m-pis w Muzeum Okręgowym w Toruniu). W sprawozdaniu z 1964 r., pisząc o odkryciu stan. 2 Janikowski wspomina, że Tuszyński *znajdował na opisywanym cmentarzysku luźny materiał w postaci fragmentów ceramiki, 2 zapinki brązowe i spalone kości* (tenże: Sprawozdanie z badań ratowniczych w Podwiesku pow. Chełmno, [w:] Sprawozdania z badań archeologicznych prowadzonych na terenie województwa bydgoskiego w r. 1964 przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Bydgoszczy, Bydgoszcz 1964, s. 4–5 – m-pis w Muzeum w Grudziądzu), jednak informacji tej nie powtarza w publikacji z 1971 r. (tenże: Z badań na stanowisku 2 w Podwiesku, pow. Chełmno, SprArch. XXIII, 1971, s. 117, przypis 1). Ten brak precyzji sugeruje, że Janikowski znalazł tylko część materiałów, jakie znalezione zostały przez Tuszyńskiego. Zbieżność opisu fibul i paciorków w sprawozdaniu z 1963 r. z zapisem w Księdze Inwentarzowej Muzeum w Grudziądzu zdaje się wskazywać, iż opisywany zbiór zabytków pochodzi właśnie ze stan. 2 w Podwiesku, a nie innego współczesnego obiektu z rejonu tej miejscowości (Ryc. 1).

W skład omawianego zbioru zabytków z badań M. Tuszyńskiego w 1963 r. wchodzi: 1. Silnie profilowana zapinka z brązu, z plastycznym wyobrażeniem głowy zwierzęcia (być może psa lub wilka). Długość 7,4 cm (Ryc. 2a). 2. Fr-t zapinki z brązu, o wysoko wysklepionym kabłąku i dolnej cięciwie, prawdopodobnie typu N lub O wg Kostrzewskiego. Długość 2,2 cm (Ryc. 2b). 3. Nóżka zapinki z brązu z ażurową pochewką, prawdopodobnie typu N lub O wg Kostrzewskiego; być może część fibuli nr 2. Długość 3,2 cm (Ryc. 2c). 4. 2 fr-ty kółka z brązu, zdobione na zewnętrznej powierzchni potrójnym rzędem guzków; na powierzchni ślady stopionego szkła. Średn. zewn. 4 cm, średn. wewn. 2,9 cm, grub. 0,6 cm (Ryc. 2d). 5. 3 fr-ty taśmy z brązu, prawdopodobnie od klamry lub klamer do pasa. Na jednym po stronie zewnętrznej zachowane wzdłużne żłobkowania, na drugim pogrubiona zewnętrzna krawędź. Grubość taśmy 0,1–0,2 cm (Ryc. 2f). 6. Fr-t łańcuszka z brązu – zachowane jedno całe owalne ogniwo i ułamki dwóch kolejnych. Wym. ogniwa 0,9×0,7 cm, grub. drutu 0,2 cm (Ryc. 2e). 7. Zachowany fragmentarycznie żelazny nit umbra(?). Wym. 1,5×1,8 cm, grub. blachy 0,3 cm (Ryc. 2g).

Ryc. 2. Podwiesiek stan. 2(?), woj. kujawsko-pomorskie. Wybór zabytków. Brąz (a–f), żelazo (g–i), szkło (j–l)

8. Fr-t igły żelaznej. Dług. 3,3 cm (Ryc. 2h). 9. Przedmiot żelazny (szydło?), wykonany z pręta o przekroju kwadratowym. Dług. 3,5 cm (Ryc. 2i). 10. Zachowany fragmentarycznie krążkowany paciorek z zielonego szkła z wtopionymi nitkami żółtymi i mlecznobiałymi; zewnętrzna powierzchnia skorodowana, matowa. Średn. 3,1–3,2 cm, wys. 1,3–1,5 cm (Ryc. 2l). 11. Silnie zdeformowany paciorek, pierwotnie zapewne płaskokulisty, z mlecznoniebieskiego szkła, z trzema warstwowymi „oczkami”(?) barwy brunatnej i jasnożółtej. Wym. 2,6×1,2 cm (Ryc. 2k). 12. Uszkodzony przedmiot ze szkła (wisior?), o korpusie kulistym, z wyodrębnioną, przewężoną „szyjką”, wewnątrz pusty; na „szyjce” intencjonalny otwór o uszkodzonych brzegach. Przy otworze oraz w części „przydennej” ślady mechanicznych uszkodzeń. Szkło półprzezroczyste barwy zgnilozielonej; z jednej strony widoczne wtopione nitki ze szkła brunatnego. Wys. 1,5 cm, grub. ścianek 0,1 cm (Ryc. 2j). Wszystkie te zabytki w większym lub mniejszym stopniu noszą ślady przepalenia. W zbiorze znajduje się też 7 stopionych fragmentów nieokreślonych przedmiotów brązowych i 5 skorodowanych ułamków przedmiotów żelaznych.

Fibula z wyobrażeniem główki zwierzęcej na kabłąku (Ryc. 2a) należy do grupy zapinek zwierzęcych proveniencji lateńskiej, które uważane są za prototyp fibul typu A.71 (W. Nowakowski: „Książęca” zapinka ze zniszczonego cmentarzyska kultury przeworskiej

w Karwowie, pod Sochaczewem, [w:] COMHLAN. Studia z archeologii okresu przedrzymskiego i rzymskiego w Europie Środkowej dedykowane Teresie Dąbrowskiej w 65. rocznicę urodzin, Warszawa 1999, s. 282; tam szersza literatura na temat tych zapinek w Europie). Egzemplarz ten nawiązuje do zapinek znanych z obszaru kultury przeworskiej ze stanowisk w Kurzej (E. Kaszewska: Materiały kultury przeworskiej w Kurzej, pow. Kalisz, FAP XXVI, 1975, s. 107, tabl. I:8), Starym Zamku (G. Domański: Cmentarzysko z okresu wpływów rzymskich, [w:] K. Wachowski, G. Domański: Wczesnopolskie cmentarzysko w Starym Zamku, Wrocław, s. 105, tabl. 3a), Grzybowie (K. Garbacz: Cmentarzysko ciepłopalne w Grzybowie, gm. Staszów, woj. Tarnobrzeg, Kultura przeworska, tom I, Lublin 1997, s. 68, ryc. 1d) i w Jakuszowicach (K. Godłowski: Jakuszowice, Woiwodschaft Kielce, Gemeinde Kazimierza Wielka, Fundstelle 2 (Siedlung der Trzciniec- und Przeworsk-Kultur und des Mittelalter), RArch. 1990 (1992), s. 41–42, ryc. 2:3). Zapinki zwierzęce z terenu Polski datowane są na schyłek fazy A₃ i fazę B_{1a} (T. Dąbrowska: Wczesne fazy kultury przeworskiej. Chronologia – zasięg – powiązania, Warszawa 1988, s. 131–133). Fibula z Podwieska jest drugim egzemplarzem zapinek z główką zwierzęcą z obszaru kultury

oksywskiej (T. Dąbrowska: Frühe Stufen der Przeworsk-Kultur. Bemerkungen zu den Kontakten mit Südeuropa, [w:] Kontakte längs der Bernsteinstraße (zwischen Caput Adriae und den Ostseegebieten) in der Zeit um Christi Geburt, Kraków 1996, s. 138, ryc. 6)*.

Zapinki późnolateńskie typów N i O wg Kostrzewskiego (J. Kostrzewski: Die ostgermanische Kultur der Spätlatènezeit, Leipzig 1919) są wyznacznikami fazy A₃ młodszego okresu przedrzymskiego (K. Godłowski, Z. Woźniak: Kultury archeologiczne. Chronologia, [w:] Prahistoria ziem polskich, tom V, s. 53). W niektórych zespołach zapinki N i O współwystępują jednak również z zabytkami datowanymi na wczesny okres rzymski, np. fibulami typu A.236 (Rumia, grób 292 – M. Pietrzak: Rumia. Cmentarzysko z młodszego okresu przedrzymskiego i wpływów rzymskich, Gdańsk 1987, s. 91, tabl. XCII/292b,c), A.19 (Pruszcz Gd., stan. 10, grób 106 – M. Pietrzak: Pruszcz Gdański Fundstelle 10. Ein Gräberfeld der Oksywie- und Wielbark-Kultur in Ostpommern, Monumenta Archaeologica Barbarica IV, Kraków 1997, s. 79, tabl. XXXIV/106:1.2) czy A.68 (Nowy Targ, grób 207 – E. Kazimierczak, E. Wichrowska: Wielokulturowe cmentarzysko w Nowym Targu w świetle badań w latach 1974–1980, [w:] Badania archeologiczne w woj. elbląskim w latach 1980–83, Malbork 1987, s. 294). Na cmentarzysku na stan. 2 w Podwiesku zapinki odmian N i O występują niezbyt licznie (groby 35, 49, 66 i 306), a zespoły z tymi fibulami datowane są przez J. Janikowskiego na koniec I w. p.n.e. i początek I w. n.e. (J. Janikowski: Z badań..., s. 145, 155, ryc. 16:13–16).

Kółka z guzkami na obwodzie (Ryc. 2d) określane są w literaturze jako *Knoten-*, *Warzen-* lub *Sternringe* (J. Wierzbicki: Przyczynek do studiów nad chronologią schyłku osadnictwa kultury pomorskiej we wschodniej części Pomorza Środkowego (Mikorowo, woj. Słupsk, stanowisko 5), MZP XXXVII, 1991, s. 53), przy czym kółka o średnicy pomiędzy 2,5 a 5,5 cm, odpowiadające opisywanemu egzemplarzowi traktowane są jako zawieszki (B. Białke: Unikatowa bransoleta znad Mogielanki, [w:] COMHLAN..., s. 63; tam szersza literatura). Zdobienie guzkami jest jedną z charakterystycznych form ornamentyki celtyckiej już od III w. p.n.e., przeżywającą się aż po II w. n.e. (*Op. cit.*, s. 73), a zdobienie rzędami potrójnych guzków jest szczególnie charakterystyczne dla 2. połowy II w. i I w. p.n.e. (Z. Woźniak: Osadnictwo celtyckie w Polsce, Wrocław 1970, s. 157). Formy bardzo zbliżone do kółka z okolic Podwieska znane są z grobu 42 w Rumii, datowanego na fazę A₂ (M. Pietrzak: Rumia..., s. 85, tabl. LXIV/421–n). Na tę samą fazę datowany jest również zespół kółek z guzkami z Mikorowa (J. Wierzbicki: *op. cit.*, s. 55, ryc. 3.3:8,9). Podobne kółka znaleziono też w grobie 35 na stan. 2 w Podwiesku, jednak ten zespół – z zapinką typu O (J. Janikowski: *op. cit.*, ryc. 16:15 – zajmuje już młodszą pozycję chronologiczną, pochodzi bowiem z fazy A₃).

Klamry do pasa stają się powszechnym elementem wyposażenia grobowego w kulturze oksywskiej w fazie A₂, w tym też okresie wzra-

sta ich różnorodność. Stan zachowania ułamków klamer (Ryc. 2f) z Podwieska nie pozwala na ich szerszą analizę typologiczną. Pośrednio na podstawie sposobu opracowania powierzchni zewnętrznej (żłobki) można przypuszczać, iż jeden z omawianych fragmentów mógł należeć do klamry jednoczłonowej, charakterystycznej już dla fazy A₃ (R. Wołągiewicz: Kultura oksywska, [w:] Prahistoria ziem polskich, tom V, s. 162, tabl. XX:41).

Fragmentarycznie zachowany paciorek szklany (Ryc. 2l) odpowiada typowi 23 celtyckich paciorków pierścieniowatych (T. E. Havernic: Die Glasarmringe und Ringperlen der Mittel- und Spätlatènezeit auf dem europäischen Festland, Bonn 1960, s. 69; M. Karwowski: Keltische Glasfunde im Polnischen Gebiet, PArch. 45, 1997, tabl. 1, ryc. 1 – tam dalsza literatura). Paciorek tego typu znaleziony został na cmentarzysku na stan. 2 w Podwiesku w grobie 35 (M. Karwowski: *op. cit.*, s. 62). Egzemplarze zbliżone pod względem formy i zdobienia znane są też z kilku innych stanowisk z ziem polskich (Kleszewo, grób 48, Kurzątkowice, Mikorowo, grób 1, Pasieka Otfińska, obiekt 5, Rumia, grób 48, Błonie, grób 113 – *op. cit.*, ryc. 8–10a–c,f–h). Paciorki typu 23 pochodzą z zespołów z fazy A₂, późniejszą pozycję chronologiczną zajmuje jedynie wspomniany wyżej grób 35 z Podwieska, datowany na fazę A₃. Drugi, silnie zdeformowany paciorek szklany (Ryc. 2k) z analizowanego zbioru zabytków należy prawdopodobnie do grupy celtyckich paciorków oczkowatych, na obszarze Polski znanych tylko z kilku zespołów datowanych na fazy A₂ i A₃ (Jakuszowice, Roszowicki Las, stan. 11, Wymysłowo, grób 208, Błonie, grób 157 – *op. cit.*, s. 57, ryc. 13n). Najwięcej wątpliwości budzi ostatni z zaprezentowanych wyrobów szklanych (Ryc. 2j). Do przedmiotu tego, kształtem nawiązującego do miniaturowego naczynka – amforki – nie udało się znaleźć bliższych analogii. Wydaje się jednak, że cechy technologiczne i charakter zdobienia wskazują także na jego celtyckie pochodzenie.

Przedstawione wyżej zabytki wykazują wyraźne podobieństwo do materiałów z grobu 35 z cmentarzyska na stan. 2 w Podwiesku, datowanego zapinką typu O na fazę A₃. Jeżeli przyjmiemy, że analizowane znaleziska z Podwieska, stan. 2(?) pochodzą rzeczywiście z jednego zespołu (grobu), to wydaje się, że datować go należy w takich samych ramach chronologicznych, tj. na fazę A₃, czemu nie przeczy obecność zapinki zwierzęcej (por. T. Dąbrowska: Wczesne fazy..., s. 133). Niektóre elementy tego zbioru zabytków (zapinki typu N-O, klamry do pasa, igła, szydło?) są typowe dla wyposażenia grobowych większości cmentarzysk kultury oksywskiej. Inne elementy (zapinka z główką zwierzęcą, *Knotenring*, celtyckie paciorki szklane) są unikatowymi znaleziskami świadczącymi o ożywionych kontaktach Dolnego Powiśla ze strefą południową, głównie naddunajską i wschodnioalpejską. Przedstawione tu zabytki ze stan. 2(?) w Podwiesku mogą stanowić ważny przyczynek w dyskusji na temat tych kontaktów.

Małgorzata Kurzyńska

Materiały ze zniszczonego cmentarzyska kultury przeworskiej w Sieciechowie, pow. koziński, woj. mazowieckie, stan. „Wójtowa Góra”

W zbiorach Muzeum Okręgowego w Radomiu znajdują się materiały ze zniszczonego cmentarzyska kultury przeworskiej z Sieciechowa (B. Białke: Kultura przeworska w międzyrzeczu Wisły, Piliicy i Iżanki, Warszawa 1991, s. 47 i 85), odkrytego w 1985 r. podczas wydobywania piasku z piawnicy na tzw. Wójtowej Górze. Według relacji odkrywcy kilkanaście odkopanych wówczas przedmiotów znajdowało się między dwoma popielnicami, obsypanymi resztkami sto-su. Jedynym zabytkiem wydobytym z wnętrza jednej z popielnic była kostka do gry. W wyniku inspekcji przeprowadzonej przez

* (Od. Red.) Zlokalizowanie tej fibuli przez T. Dąbrowską (Frühe Stufen..., ryc. 6) w Skowarczu polega na nieporozumieniu. W rzeczywistości chodzi tu o zapinkę ze zwierzęcą główką z grobu 547 z Grudziądza–Rządza (S. Anger: Das Gräberfeld zu Ronsden im Kreise Graudenz, Graudenz 1890, s. 43, tabl. 12:4). Należy ona do tzw. serii zachodniej, tj. grupy młodszych zapinek o stylizowanym wizerunku głowy zwierzęcej (M. Menke: „Rätische” Siedlungen und Bestattungsplätze der frühromischen Kaiserzeit im Voralpenraum, [w:] G. Kossack, G. Ulbert (red.), Studien zur vor- und frühgeschichtlichen Archäologie. Festschrift für Joachim Werner zum 65. Geburtstag, Münchener Beiträge zur Vor- und Frühgeschichte Ergbd. 1/1, München 1974, ryc. 5), zaś w najnowszej klasyfikacji fibul ze zwierzęcą główką na kabłąku zaliczona została do typu Ilc1 (S. Demetz: Fibeln der spätlatene- und frühven Kaiserzeit in den Alpenländern, Rahden/Westf. 1999, s. 141–142, 268; tenże, Fibeln mit beissendem Tierkopf (TKF – Tierkopffibeln), „Sborník Národního Muzea v Praze”, Řada A – Historie, LIV/1–4, 2000, s. 17, 26, ryc. 7). Zapinka z Podwieska należy do typu Ia1, tj. najstarszej odmiany fibul z naturalistycznym wyobrażeniem zwierzęcym i jest najdalej na północ wysuniętym znaleziskiem tego typu (por. tamże: s. 15–16, ryc. 1:1,2, mapa ryc. 4).